

НЕОРУСИНСТВО НА ЗАКАРПАТТІ ЯК ЛАТЕНТНИЙ ФАКТОР ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНОЇ ЗАГРОЗИ ЄДНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО ПРОСТОРУ¹

Зан Михайло Петрович,
кандидат історичних наук, доцент

Проблема неорусинства, або політичного русинства, з 1990 року перманентно актуалізується в громадсько-політичному просторі України. Контroversійною залишається проблема русинської етнідентичності, питання самоврядності та «закарпатського сепаратизму». На сучасному етапі українського державотворення через окремих одіозних лідерів неорусинство відкрито проявляло саме останній, епатажний формат. Підходячи до аналізу комплексно, автор розглядає проблему в контексті соціального конструювання різнопланових векторів неорусинства: етнокультурного, локал-патріотичного та радикального. Йдеться також про довготривале *modus vivendi* проросійської та проєвроатлантичної геополітичних течій у неорусинському громадському середовищі, яке порушено тільки в останні роки в зв'язку з військовою підтримкою етносепаратистських рухів у Криму та на Сході України з боку Російської Федерації.

Робиться висновок про пошук нової моделі узгодження закарпатоукраїнської регіональної та загальноукраїнської ідентичностей. Як приклад наводиться етнополітичний досвід Польщі щодо інституційного закріплення статусу національних, етнічних та мовних груп держави. Такий формат дозволяє побудувати інклюзивну модель постмодерної європейської політичної нації.

Ключові слова: Закарпаття, неорусинство, етнокультурний вектор, локал-патріотичний формат, радикальний напрям, проєвроатлантична течія, проросійська орієнтація.

Zan Mykhailo

NEW RUTHENIANS IN TRANSCARPATHTIA AS A LATENT FACTOR
OF THE UNITY DISINTEGRATION OF UKRAINIAN ETHNO-NATIONAL SPACE

The problem of new Ruthenians or political Ruthenians in the socio-political space of Ukraine actualizes permanently after 1990. The controversial problem of Ruthenians' ethnic identity, the self-government issue and «transcarpathian separatism» are still remain. The neorusynism has been demonstrating the last shocking format by some odious leaders at the present stage of Ukrainian statehood. Approaching to the complex analysis, the author considers the problem in the context of social construction of diverse new Ruthenians vectors: ethno-cultural, local-patriotic and radical. It is also about the long-term *modus vivendi* of pro-Russian and pro-Euro-Atlantic geopolitical trends in Ruthenians' public environment, that is was broken only in recent years due to the fact of military support of ethnic separatist movements in Crimea and Eastern Ukraine by Russian Federation.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом 0116U002855.

The conclusion is made about the search for a new model of coordination of Transcarpathian regional and Ukrainian nationwide identities. The Polish ethnopolitical experience of institutional consolidation of the status of national, ethnic and linguistic groups in the state is given as an example. This format allows to build an inclusive model of postmodern European political nation.

Keywords: Transcarpathia, new Ruthenians, ethnocultural vector, local-patriotic format, radical directivity, pro-Euro-Atlantic trend, pro-Russian orientation.

Історична наука, етнологія та філологія переконливо доводять, що давній етнонім *русини/руські/руснаки* передував модерній самоназві *українців* на всіх українських історико-етнографічних територіях. Тому категорії *руськості/русинства* в широкому, загальноетнічному сенсі є тотожними *українськості*. Власне у дискурсі еволюції русинства можна розглядати діяльність митрополита-русина Іларіона (990–1088), «Руської Трійці» у Львові (1834–1843), русинську самоідентифікацію великого українця Івана Франка (1856–1916), будителя русинів Олександра Духновича (1803–1865), громадсько-політичного лідера міжвоєнного Закарпаття Августина Волошина (1874–1945) тощо. На жаль, через «вкрадене ім'я» й підміну понять (сприйняття руських виключно як росіян; протиставлення регіональних груп українства, насамперед галичан і закарпатців) та внесення у громадську думку новітнього мему про конституювання «четвертого східнослов'няського» етносу русинів відбуваються негативні тенденції в плані розмежування єдиного українського етнонаціонального простору.

Відзначимо, що під *неорусинством* ми розуміємо сконструйований громадський рух серед лідерів думок, інтелігенції українських громад Карпатського регіону та Балкан (Закарпатська область УРСР, Чехословаччина, Угорщина, Польща, Югославія). Цей рух виник в умовах геополітичних трансформацій Центрально-Східної Європи кінця 1980-х – початку 1990-х років. Тому в його середовищі були представлені прочехословацькі, проугорські та проросійські зовнішньополітичні орієнтири. В контексті протистояння партійно-номенклатурної більшості та національно-демократичної опозиції в Закарпатській обласній раді лідери неорусинства запропонували перспективу автономної моделі регіонального розвитку в складі України. Відтак визнання національності «русин» і практична реалізація територіальної автономії досьогодні залишаються найбільш контроверсійними вимогами неорусинського руху Закарпаття.

На теоретико-концептуальному рівні варто зауважити, що впродовж понад 25 років у науковій та публіцистичній літературі стосовно

трактування феномена неорусинства склалася фактично патова ситуація. Проблема діаметрально поляризувала дослідників, внесла в науковий доробок емоційну складову та спровокувала громадські та політичні дебати.

Як зауважив історик В. Фенич, «вся «закарпатська історія» в інтелектуальних дискурсах про Україну після 1991 р. репрезентується в концепціях та методологіях трьох історіографічних схем. Дві з них – ексклюзивістські, або етноцентричні: це українська та русинська інтерпретації, і одна – інклюзивістська, або мультиетнічна історіографія, що намагається поєднати різні концепти полікультурного регіону з «багатьма іменами» (Закарпаття, Закарпатська Русь, Закарпатська Україна, Підкарпаття, Підкарпатська Русь, Верхня Угорщина, Руська Країна) [16, с. 70]. Якщо взяти до уваги *українську історіографічну трактовку* неорусинства (насамперед – праці О. Мишанича, П. Чучки, Ю. Балеги, М. Тиводара, В. Піпаша), то дійсно маємо тотальну критику й конструювання новітнього мему під назвою «політичне русинство». З іншого боку, *русинська наукова парадигма* виправдовує «відродження» власної ідентичності в нових суспільно-політичних обставинах і також піддає остракізму своїх опонентів (у першу чергу йдеться про наукові та публіцистичні праці П. Р. Магочія, І. Попа, Д. Попа, І. Миговича, М. Макари, П. Годьмаша). Обидві історіографічні схеми є *ексклюзивістськими*, тобто такими, що за логікою романтизму та етнонаціоналізму висувають власну спільноту на роль *гомогенного*, а насамперед – *головного* суб'єкта історичного процесу. Крім цього, додамо, що названі концепції є телеологічними, есенціалістськими та виключно етноцентричними.

Досить мало наукових праць, які презентують *інклюзивістську парадигму* неорусинства, що має враховувати широкий спектр чинників його виникнення й розвитку, неоднозначного сприйняття громадського руху в соціумі, різновекторних ідентичностей закарпатських українців (карпато-русин, русин, русин-українець, українець-русин; верховинець, гуцул, лемко, бойко). Серед комплексних праць подібного плану варто відзначити монографію дослідника І. Буркута «Русинство:

минуле і сучасне» (2009). Автор звертає увагу на віть на етнологічний чинник «політичного русинізму» в Закарпатті. Важливим є висновок І. Буркута про те, що процес формування української політичної нації незавершено і питання статусу русинів є тільки окремим випадком цієї загальної проблеми [2, с. 355].

Як «закарпатську версію периферійного націоналізму» розглядає проблему неорусинства вчений О. Майборода. У теоретичному плані русинську ідентичність дослідник визнає як примордіальну (первинну), а українську – як ситуативну [12, с. 5–9]. Політизацію русинської проблеми в 1990-х роках вчений трактує як складову процесу формування української політичної нації. Він висвітлює прояви мобілізаційних процесів у середовищі інтелектуальної еліти, формування «ядра етносу», поширення цінностей, ідей, формулювання спільного «міфу», власної історії, протиставлення русинської та української ідентичності, що формують власне націоналістичні риси неорусинського руху на Закарпатті [12, с. 9–16]. Ілюстрація економічних труднощів у контексті автономістичних домагань неорусинства, на думку О. Майбороди, є свідченням проблем адаптації центру і периферії – української політичної нації та русинської ідентичності в регіоні [12, с. 17–24].

На наш погляд, до інклюзивістського формату висвітлення проблеми неорусинства можна віднести й наукові студії та нещодавно захищену в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича кандидатську дисертацію дослідниці-політолога Н. Кічери [11]. Авторка прагне з'ясувати об'єктивні характеристики русинської етнічності як феномена етнополітики кінця ХХ – початку ХХІ століть у країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Окрема частина праці стосується також неорусинства на Закарпатті, де Н. Кічера звертає увагу на суперечливість русинської етноїдентифікації та можливостей визнання її як національної меншини й відсутність єдності у середовищі громади та лідерів русинських національно-культурних товариств.

Уже п'ятнадцять років тому, аналізуючи історіографічний дискурс неорусинської проблематики, ми дійшли висновку про існування двох напрямів її трактування: *історико-політичного (конструктивістського)* та *лінгвістико-етнологічного (примордіалістського)*. Перший (русиноцентричний) напрям включає *історико-соціологічну* (М. Макара, І. Мигович, О. Пелін, М. Завадяк та ін.), *історико-право-*

ву (П. Р. Магочій, І. Поп, В. Галас, І. Гранчак, М. Болдижар, П. Годьмаш та ін.) та *радикально-публіцистичну* (В. Сочка-Боржавін, І. Туряниця, В. Фединишинець, І. Петровіч) *течії*. Другий (україноцентричний) напрям презентує *лінгвістичну* (О. Мишанич, Ю. Балєга, П. Чучка, І. Сенько та ін.) та *етнологічну* (Я. Дашкевич, М. Тиводар, Г. Скрипник, О. Малець та ін.) *течії* осмислення неорусинства [9].

На наш погляд, на сучасному етапі варто також виокремити *політологічну течію* (М. Панчук, О. Майборода, С. Адамович, І. Буркут, К. Вітман, О. Ляшенко, Н. Кічера та ін.), що активізувала свої студії саме в 2000-х роках. Учені звертають увагу на ситуативність та мобілізаційність неорусинства, яке може змінювати підтримку з боку владних структур залежно від політичної ситуації у країні; різні партійно-політичні та патрон-клієнтські ідентифікації; на наявність поміркованих і радикальних громадських лідерів у громадському русі. Автори також констатують відсутність в Україні політико-правового механізму набуття русинською групою статусу національної меншини, відмінної від української нації. Так чи інакше, можна констатувати, що в науковому дискурсі неорусинства надалі панує суто ексклюзивістська парадигма, а альтернативна їй інклюзивістська ще потребує подальшої розробки вченими-істориками, етнологами, соціологами, політологами.

З огляду на зазначене вище, *метою нашої статті* є окреслення неорусинського руху Закарпаття в контексті динаміки етнополітичного розвитку регіону з акцентом на його ідентифікаційну конструйованість та структурну сегментованість.

Для цього насамперед варто визначити такі *дослідницькі завдання*: 1) формування русинської ідентичності в розрізі районів Закарпатської області; 2) роль неорусинства в етнополітичному розвитку регіону; 3) різновекторну громадську активність, геополітичну спрямованість та спроби партійного структурування неорусинства Закарпаття.

Контроверсійність регіональної реідентифікації

Всеукраїнський перепис населення 2001 року вперше зафіксував так звані етнографічні (субетнічні) складові української нації. Серед

1 254 624 осіб на Закарпатті офіційна статистика зареєструвала також русинів (10 090 осіб – усього ж в Україні 10 183 особи), гуцулів (83 особи – в Україні 21 400 осіб), бойків (25 осіб – в Україні 131 особа) та лемків (3 особи – в Україні 672 особи). Серед русинів «свою мову» назвали рідною 6 724 особи (66,6 %), 3 115 осіб (30,8 %) назвали рідною українську, а понад 2 % – російську, румунську, словацьку та угорську мови. Більшість (43 %), яка ідентифікувалася з русинською групою, проживала у містах Ужгород та Мукачево; 30 % ідентифікованих переписом русинів представляли Свалявський район [13, с. 62–70].

На наш погляд, проілюстрована вище незбалансована вибірковість русинської етноідентифікації породжує сумніви у примордіальній сутності русинської етнічності краю. Слід зауважити, що русинська етноідентичність взагалі не характерна для Рахівського району (гуцули). Варто нагадати, що в 1991 році у рамках палких дискусій щодо автономії області представники рахівського товариства «Гуцульщина» заявляли про можливість проведення власного референдуму щодо відокремлення від Закарпаття. Майже не фіксується русинська ідентичність у гірських районах Міжгірщини, Воловеччини (бойки), Великоберезнянщини та Перечинщини (лемки). На Тячівщині, Хустщині, Свалявщині, Іршавщині, Виноградівщині, Мукачівщині та Ужгородщині (долинани) русинська ідентичність упродовж останніх років поступово конструюється через діяльність національно-культурних товариств, проведення свят і фестивалів русинської культури (до прикладу, «Червена ружа»), поширення газет і книг, виданих різними говірками закарпатського діалекту української мови.

Як не парадоксально, але найшвидшими темпами русинська ідентичність поширюється та адаптується в середовищі інтелігенції (науковці, вчителі, художники, медики). Очевидно, цей факт можна пояснити регіональним патріотизмом і прагненням зберегти власне етнокультурне «Я» на тлі загальнодержавних різновекторних націєтворчих процесів (у тому числі асиміляції та акультурації). Таким чином, процес реідентифікації в середовищі українства Закарпаття слід пов'язувати власне з реанімацією та просуванням ідеї неорусинства або ж політичного русинства та етнокультурного русинського відродження, які постали на порядку денному вже на початку 1990-х років.

Етнополітичний вимір проблеми

Як альтернатива зростаючому потенціалу націонал-демократичних сил в умовах розпаду Радянського Союзу в Закарпатській області виникає локал-патріотичний неорусинський рух. Уже в лютому 1990 року в Ужгороді було створено *обласне культурно-освітнє Товариство карпатських русинів*. На початку своєї діяльності товариство задекларувало ідею відродження історії, культури та звичаїв русинів як корінного етносу Закарпаття. Втім, у вересні того ж року організація поширила «Декларацію Товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки». Така ідея позитивно сприймалася партійною номенклатурою, адже гарантувала їй збереження владних позицій та була додатковим аргументом проти поширення в області українських націонал-демократичних організацій, насамперед Народного Руху України за перебудову [8].

Упродовж 1991 року була проведена широка роз'яснювальна та пропагандистська робота щодо далекоглядних перспектив автономного статусу Закарпатської області. Попри жорстке протистояння більшості депутатів обласної влади з групою «Демократична платформа» (голова Михайло Тиводар) і громадськими активістами обласних націонал-демократичних організацій 1 грудня 1991 року було проведено обласний референдум, на якому 78 % проголосували за «статус спеціальної самоврядної адміністративної території як суб'єкта у складі незалежної України».

Упродовж подальших років у громадсько-політичному просторі Закарпаття відбувається розкол на два табори. Зорема, з березня 1992 року починає діяти *Українська Народна Рада Закарпаття*, до складу якої входили обласні осередки Народного Руху України, Української республіканської партії, Демократичної партії України, обласна організація товариства української мови «Просвіта», крайова «Просвіта», товариство політ'язнів і репресованих та спілка майстрів народного мистецтва Закарпаття. Їх мега-організація рішуче виступила проти сепаратистських дій обласної влади та русинських лідерів. Головним її опонентом стала *Демократична ліга національностей Закарпаття*, до якої входили товариство угорської культури Закарпаття, словацьке національно-культурне товариство ім. Л. Штура, товариство німців краю «Відродження», това-

риство євреїв області «Менора», «Русский Дом», «Рома» та русинське товариство.

Згодом у середовищі неорусинства з'являються відверто сепаратистські структури. У березні 1992 року заявляє про себе *Пудкарпатська республіканська партія*, яку очолив *Василь Заяць*. 15 травня 1993 року в Мукачеві було проголошено *Тимчасовий уряд Підкарпатської Русі* на чолі з професором Ужгородського державного університету *Іваном Туряницею*, до якого ввійшли і громадяни Словаччини та Угорщини. Самопроголошений уряд розпочав кампанію дискредитації української державності, привернення уваги громадськості до становища русинів на Закарпатті, визнання нечинності радянсько-чехословацького договору 1945 року. Обласна влада в цих умовах спробувала дистанціюватись від політичного сепаратизму, який пропагували окремі лідери неорусинського руху. В серпні 1996 року в м. Пряшів Світова рада русинів висловила недовіру Івану Туряниці як «провокатору в русинському русі», а 29 березня 1997 року в Мукачеві на позачерговій конференції товариства підкарпатських русинів він був позбавлений будь-яких прав та повноважень [6, с. 512].

Починаючи з 1994 року в Закарпатській обласній раді проблематику неорусинства постійно актуалізує депутат *Євген Жупан*. Уже у вересні 1994 року за його депутатським поданням до розгляду сесії Закарпатської обласної ради було подано питання про статус автономії краю. У підготовленій «Заяві про включення в порядок денний питання про статус автономії нашого краю» констатувалось проголошення Підкарпатської автономної республіки та в її складі Берегівського національно-культурного округу. Обласну раду було запропоновано перейменувати на парламент Підкарпатської автономної республіки у складі України.

Окрім Закарпатської обласної ради, вимоги неорусинства продовжували лунати на зібраннях громадськості, акціях русинських товариств. Так, на Форумі громадськості Закарпаття 23 січня 1999 року звучали заклики прийняти «врешті-решт» статус спеціальної самоврядної адміністративної території та забезпечити відновлення національності «русин». Продовжувалась робота щодо привернення світової громадськості до неорусинства на Закарпатті. 24–27 червня 1999 року в Ужгороді проходив V Світовий конгрес русинів. Основним лейтмотивом виступів на зібранні та в прийнятому «Зверненні V Світового конгресу русинів до органів державної влади»

стало визнання русинської національності, внесення русинів до офіційного переліку національностей та припинення інформаційного блокування неорусинства.

Упродовж 1999–2001 років агітація русинських товариств розгорнулася через проведення 5–14 грудня 2001 року першого Всеукраїнського перепису населення. Основні аргументи неорусинства висвітлювали газети «Подкарпатська Русь» та «Християнська родина». Представники русинських товариств поширювали також листівки та календарі на 2002 рік із закликом «Запишися русином!». Як ішлося вище, на цей заклик відгукнулися 10 090 закарпатців, або менше 1 % населення краю. Водночас русинські національно-культурні товариства заявляли про 150 тис. осіб, які декларують себе русинами і половина з яких уже отримала відповідні посвідчення [6, с. 512].

У середині 2000-х років відбувається чергова активізація неорусинства. Лідером руху стає священник *о. Дмитрій Сидор*, який очолив організацію «Сойм підкарпатських русинів». Експерти зазначають, що в цей час *русинський рух явно підпадає під вплив Москви*. Про це свідчать численні конференції та створення організацій-земляцтв у Російській Федерації, участь проросійських організацій у русинських акціях, що відбувалися в Мукачеві та Ужгороді. За інформацією засобів масової інформації Сойм підкарпатських русинів фінансувався російським урядовим фондом «Русский мир». Один з лідерів неорусинства, голова Тимчасового уряду Підкарпатської Русі *Петро Гецько* не приховував своїх проросійських сентиментів. За його словами, проєвропейська орієнтація неорусинства не знайшла адекватної підтримки ні в Європі, ні в заокеанській діаспорі, тому русини були вимушені звернутися до Росії [3, с. 25].

У ході президентських виборів 2004 року русинські організації Закарпаття поділилися на поміркованих та радикалів. До перших, — які підтримували опозиційного В. Ющенка, — належали члени Ужгородського та Великоберезнянського товариств карпатських русинів, Ужгородського відділення Товариства імені О. Духновича, русинська інтелігенція Закарпаття. Радикалів, які підтримували провладного В. Януковича, представляли члени Закарпатського обласного підкарпаторусинського товариства імені Кирила і Мефодія, Сойму підкарпатських русинів, нелегітимної політичної організації «Підкарпатська Русь України», обласного Товариства імені О. Духновича. Заяву

останніх планували озвучити на сепаратистському з'їзді в Северодонецьку [7, с. 584].

Окрім зовнішньої підтримки з боку Російської Федерації, русинські громадські організації черговий раз (як це було і на початку 1990-х років) здобули також лояльність обласної влади. У середині 2000-х років на піку владного олімпу закарпатського політикуму перебувала команда *Віктора Балоги*, який очолив Секретаріат Президента України. Саме з його владною протекцією пов'язують визнання національності «русин» 7 березня 2007 року більшістю депутатів Закарпатської обласної ради. Рішення про визнання русинів було внесене фракцією «Наша Україна» й підтримане Партією регіонів та угорськими фракціями. За нього голосували 72 з 90 депутатів [3, с. 27]. Згодом, на початку 2009 року, обласна рада прийняла рішення про фінансування за рахунок державного бюджету газети «Підкарпатський русин».

У ситуації, коли влада виявила сприяння русинським активістам, не забарилися їх подальші, вже більш активні, *сепаратистські дії*. 15 грудня 2007 року в Мукачеві на засіданні Сойму підкарпатських русинів було ухвалено декларацію з вимогою незалежності. Через рік – 25 жовтня 2008 року – Другий європейський конгрес русинів у Мукачеві ухвалив «Меморандум про прийняття акта проголошення відновлення русинської державності». Вже перебуваючи на початку грудня у Мінську, о. Дмитрій Сидор заявив про легітимність уряду республіки Підкарпатська Русь. 9 грудня 2008 року Сойм підкарпатських русинів звернувся до Державної думи Російської Федерації, до тодішнього прем'єр-міністра Росії Володимира Путіна і президента Дмитра Медведєва з проханням визнати незалежність русинської республіки. 19 грудня 2008 року в Ростові-на-Дону відбулася міжнародна наукова конференція «Геноцид і культурний етноцид русинів Карпатської України». На форумі не було жодного офіційного представника України, тільки члени уряду «республіки Підкарпатська Русь» та численні учасники форуму з Росії.

25 квітня 2009 року в м. Пардубіце (Чеська Республіка) Перший світовий конгрес підкарпатських русинів (альтернативна організація до Світового конгресу русинів) прийняв рішення про створення 1 грудня 2009 року республіки Підкарпатська Русь зі столицею в Мукачеві або Ужгороді. Цю ідею разом із ухваленням Конституції 1 травня 2009 року мав затвердити Європейський конгрес в Ужгороді, який не відбувся.

Уже в 2008 році за фактом діяльності Сойму підкарпатських русинів СБУ порушила проти о. Дмитрія Сидора кримінальну справу в зв'язку із «зазіханнями на територіальну цілісність України», а 19 лютого 2012 року Ужгородський міськрайонний суд за частиною 1 статті 110 Кримінального кодексу України (посягання на територіальну цілісність і недоторканість України) засудив його до трьох років позбавлення волі (умовно, з відтермінуванням на два роки) та сплати штрафу (1 840 гривень).

Неорусинський етнополітичний фактор активізується у кризових (біфуркаційних) суспільно-політичних ситуаціях, під час виборчих кампаній, «знаходячи» собі при цьому нових регіональних лідерів-патронів. Так, напередодні парламентських виборів 2012 року прихильником неорусинства позиціонував себе керівник фракції Партії регіонів у Закарпатській обласній раді, вихідець з м. Виноградово *Іван Бушко*. Ставши народним депутатом, він розпочав лобювати інтереси неорусинства, задекларувавши перспективу впровадження русинської мови як регіональної. 13 липня 2013 року Іван Бушко брав участь у роботі XII Світового конгресу русинів в Ужгороді, де заявив про свою готовність підняти у Верховній Раді України питання про визнання русинів як національності. Цікаво, що вже у грудні 2013 року п'ять сіл Мукачівського району (Страбичово, Лохово, Бобовище, Копинівці та Лалово) самостійно визнали русинську мову регіональною.

Зауважимо, що проблематика закарпатського сепаратизму знову актуалізувалася й набула розголосу в засобах масової інформації у контексті децентралізації влади в Україні. Зокрема на пленарному засіданні третьої сесії обласної ради VII скликання Закарпатської обласної ради 5 квітня 2016 року було прийнято рішення № 259 «Про Звернення Закарпатської обласної ради щодо внесення змін до Конституції України та Законів України з метою надання широких адміністративних і фінансових повноважень органам місцевого самоврядування». У тексті звернення до Президента, голів ВРУ та уряду акцент робиться на сучасних реаліях незбалансованих взаємин центру та регіону стосовно «адміністрування великих платників податків, користування надрами, лісовими та водними ресурсами, централізації управління такими монопольними сферами, як залізничний та поштовий зв'язок тощо» [1]. Водночас на початку тексту цього документа згадується обласний референдум 1991 року, на якому 78 % закарпатців «віддали свої голоси «за» проголошення

Закарпатської області України спеціальною самоврядною територією, як суб'єкта у складі незалежної України». Саме це й спровокувало публічні дискусії про сепаратизм у загальноукраїнських і регіональних засобах масової інформації.

Відзначимо, що первинний проект цього рішення був іще більш радикальним. Його вніс на засіданні президії обласної ради лідер обласного «Опозиційного блоку» та колишній очільник Закарпатської ОДА О. Ледида. У згаданому проекті йшлося про невиконані «вимоги результатів загальнообласного референдуму», чим «проігноровано волю» закарпатців. Відтак говорилося про «недолугу політику» держави, результатом чого стало «спустошення та розкрадання Закарпаття» та «цинічно знехтувані» ідеали Майдану [1].

Конкретні акценти щодо цього скандального рішення вдало розставив депутат облради від «Батьківщини» А. Шекета. Він звернув увагу, що насправді текстів звернення до керівництва держави було декілька, в одному з яких навіть ішлося й про те, що облрада просить «визнати референдум 1991 року про окрему самоврядну територію Закарпаття». Хоча у кінцевому тексті цього немає. Гучний сепаратистський скандал, який підняли журналісти, став результатом того, що на сайті Закарпатської облради певний час були розміщені обидва проекти рішення [1]. Водночас, як пояснюють й інші депутати облради, цим зверненням вони хотіли привернути увагу Києва до відсутності ряду повноважень у регіоні, які декларуються децентралізаційними намірами держави. Зокрема, це стосується питань розподілу земельних ресурсів, підпорядкування Львівській залізниці, реального реформування фіскальної служби на місцях тощо.

Структурно-організаційний формат громадського руху

Неорусинський рух на Закарпатті надзвичайно сегментований. Тільки на обласному рівні функціонують одинадцять русинських національно-культурних товариств. Поряд із цим у численних організаціях у різних форматах (керівники, заступники, актив) домінують одні й ті ж активісти. Це пов'язано з амбіціями окремих лідерів та жорсткою конкуренцією за отримання бажаних дивідендів від «етнобізнесу». ВзЯвши за критерій *методу роботи* русинських націо-

нально-культурних товариств, можна виокремити *три головні напрями сучасного неорусинства на Закарпатті.*

По-перше, *етнокультурний вектор неорусинства* представлений громадськими організаціями, що ставлять за мету відродження історичної пам'яті та культури русинів Закарпаття. Їхні очільники та громадський актив працюють у науковій, освітній, письменницькій, видавничій сферах. Серед таких організацій – Русинське науково-освітнє товариство (Іван Кривський), Союз русинських письменників Закарпаття (Михайло Град), Закарпатське обласне науково-культурологічне товариство імені О. Духновича (Юрій Продан), благодійний фонд «Русинська школа» (Валерій Падяк).

Другий напрям – *русинські організації локал-патріотичного формату*, які перманентно підтримуються представниками місцевого бізнесу та обласного полікуму й проводять організаційну роботу з офіційного визнання національності «русин» і забезпечення повноцінної реалізації прав русинів як національної меншини. Це – обласна спілка русинських організацій «Народна рада русинів Закарпаття» і Обществo карпатских русинів (Євген Жупан), Закарпатське обласне підкарпаторусинське товариство імені Кирила і Мефодія та Асоціація «Сойм підкарпатських русинів» (о. Дмитрій Сидор), Закарпатське обласне «Обществo подкарпатських русинів» (Ладислав Лецович), Закарпатське народне об'єднання «Субкарпатія» (Микола Бурак), Закарпатське обласне громадське об'єднання «Русинська родина» (Василь Лендел), Закарпатська обласна громадська організація «Народна Рада Подкарпатської Руси» (Микола Староста), Закарпатське обласне об'єднання громадян «Крайове товариство подкарпатських русинів» (Микола Бобинець), Закарпатський обласний благодійний фонд молодих русинських підприємців «Газда» (Юрій Головачко). Останні три організації 25 березня 2012 року об'єдналися в Асоціацію русинських організацій Закарпаття. Саме ці організації пов'язували з підтримкою Партії регіонів і народного депутата Івана Бушка, в той час як Народна рада русинів Закарпаття і Сойм підкарпатських русинів перебував під впливом «Єдиного центру» Віктора Балогі.

Третій напрям – *радикальне неорусинство*, лідери якого пропагують ідею широкої автономії та державності русинів Закарпаття. Це – лідери Підкарпатської республіканської партії Василь

Заяць та Степан Ач, професор Іван Туряниця, прем'єр-міністр Підкарпатської Русі, голова громадської організації «Зайнятість» Петро Гецько та экс-очільник Радикальної партії на Закарпатті, голова нелегітимного Конгресу корінних народів Підкарпатської Русі та «гетьман подкарпаторусинського народу» (з серпня 2012 року) Євгеній Ластівка. Цікаво, що останнього після проведення прес-конференції 2 грудня 2013 року разом із ветераном військової розвідки Сергієм Розумовським різко засудив за сепаратистські лозунги навіть о. Димитрій Сидор.

Закарпатське неорусинство також поділене на *проєвроатлантичну та проросійську течії*. До першої належать лідери, які орієнтуються на Світову раду русинів (наразі до неї входить Микола Бобинець, голова Крайового товариства подкарпатських русинів) та канадсько-американського науковця Пола Роберта Магочія (Карпаторусинський дослідний центр у США). До цієї течії відносимо Закарпатське обласне науково-культурологічне товариство імені О. Духновича, Русинське науково-освітнє товариство, Крайове товариство подкарпатських русинів, Народну Раду Подкарпатської Русі, Закарпатське народне об'єднання «Субкарпатія», благодійні фонди «Газда» та «Русинська школа» та ін.

Проросійську течію неорусинства представляли Сойм підкарпатських русинів (о. Димитрій Сидор), Народна Рада русинів Закарпаття (Євген Жупан), Общество подкарпатських русинів (Ладислав Лецович), радикальні русинські лідери Василь Заяць, Петро Гецько, Євгеній Ластівка. Представники цієї течії були причетні до створення альтернативних Світовому конгресу русинів, руснаків та лемків мегаоб'єднань – Європейського конгресу підкарпатських русинів (співголови Василь Микулін та Димитрій Сидор) та Світового конгресу підкарпатських русинів (голова Василь Джуган).

Прикметно, що в поширеній на початку березня 2014 року Заяві русинських організацій із засудженням збройної агресії Російської Федерації в Автономній Республіці Крим представлені підписи очільників русинських організацій саме проєвроатлантичної течії (Русинське науково-освітнє товариство, Закарпатське народне об'єднання русинів, Закарпатське обласне науково-культурологічне товариство імені О. Духновича, крайове товариство подкарпатських русинів) [10]. Проросійська течія неорусинства мовчазно проігнорувала події в Криму. Виняток становлять

хіба що заяви Петра Гецька, який позиціонує себе «прем'єр-міністром Підкарпатської Русі» й, перебуваючи в Росії, поширює власні антидержавні звернення в мережі Інтернет.

Лідери Крайового товариства подкарпатських русинів, обласного науково-культурологічного товариства імені О. Духновича та Народної Ради Подкарпатської Русі у травні 2015 року також виступили з відкритою заявою, де засудили мітинг з гаслом «Вимагаємо визнання русинів» біля Адміністрації Президента України. Він проводився за координації «нікому невідомого в русинському русі» А. Юрика, а мітингуючі назвалися представниками «русинського руху Закарпаття» та пояснили журналістам, що проводять акцію й вимагають відповіді на своє звернення до П. Порошенка про визнання результатів референдуму 1991 року про спеціальний статус самоврядної території Закарпаття, а також визнання русинів національною меншиною [4].

Спроби партійного структурування

Принагідно зауважимо, що в середовищі неорусинства були спроби як декларації та позиціонування власної діяльності через провокативні публічні заяви, так і організаційної роботи зі створення власної політичної партії. Однією з перших була *Підкарпатська республіканська партія*, яку представляв *Василь Заяць*, а згодом *Степан Ач*. У «народній програмі» партії за мету ставилося «утворити незалежну, нейтральну Республіку Підкарпатську Русь за типом Швейцарії... отримати повну політичну і економічну незалежність... щоб наш русинський народ був визнаний повноправним народом серед інших народів» [14]. У липні 1999 року президентові Чехії Вацлаву Гавелу був адресований лист від «председателя Республіканской Партии Подкарпатской Руси» Степана Ача. В листі, написаному російською мовою, приналежність краю до України піддавалась сумніву. Русинський адресант констатував «військове становище» Закарпаття та пропонував вибір: «якщо Підкарпатська Русь не воз'єднається із Чехією, то допоможіть (пане В. Гавеле. – Прим. авт.) русинському народу добитись незалежності від України» [15].

21 лютого 1995 року в Мукачеві відбулися уставні збори *Християнсько-демократичної партії*

Закарпатської Автономної Республіки, яку очолив Петро Годьмаш [5, с. 501]. Наприкінці серпня 2002 року лідери русинського руху (о. Дмитрій Сидор, Михайло Шарга, Михайло Алмашій та ін.) провели в Мукачеві установчі збори з метою створення партії «Підкарпатська Русь України». Її очолив Микола Бурак. Оскільки русинські партії створювалися в умовах гострої конкуренції лідерів, без конкретної соціальної бази, то, за доречною оцінкою авторів монографії «Історія республіки Підкарпатська Русь», вони не мали жодних перспектив, адже були «мертворожденними» [5, с. 520–521].

Таким чином, неорусинство є своєрідною «етнополітичною родзинкою» Закарпатської області. Вже в умовах розпаду Радянського Союзу, через комплекс зовнішніх та внутрішніх факторів у краї сформувалися етнокультурний, поміркований локал-патріотичний та радикальний напрями неорусинського руху. Акматичними фазами його громадсько-політичної активності були 1990–1992 роки та 2007–2009 роки. Водночас неорусинство Закарпаття залишається надзвичайно сегментованим і дискурсно неоднозначним громадським рухом. У ньому присутні проєвроатлантична й проросійська течії та простежуються протилежні орієнтації на регіональних політичних лідерів, які його фінансово підтримують. Саме тому в умовах суспільно-політичних біфуркацій неорусинство на Закарпатті може проявляти свій латентний дестабілізаційний етнополітичний потенціал.

Список використаних джерел

1. Барабан Ю. Яке звернення до Києва насправді ухвалила Закарпатська обласна рада щодо статусу області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/139658>
2. Буркут І. Г. Русинство: минуле і сучасне. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с.
3. Буткевич Б. Нами пригноблені // Тиждень. – 2008. – 12–18 вересня. – № 37 (46). – С. 24–27.
4. Відкрита заява русинських організацій Закарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transkarpatia.net/transkarpathia/actual/48909-vdkrita-zayava-rusinskih-organizacy-zakarpattya.html>
5. Годьмаш П., Годьмаш С. История республики Подкарпатская Русь. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. – 560 с.
6. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура [україномовний варіант українсько-угорського видання] / за ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; редкол. : Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; відп. за вип. М. Токар. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с.
7. Закарпаття в етнополітичному вимірі / [Панчук М., Войнарович В., Галенко Ш. та ін.]. – К. : ІПІЕД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – 682 с.
8. Зан М. Етнополітична ситуація на Закарпатті 1989–1991 років (воля народу чи протистояння еліт?) // Carpatica–Карпати́ка. – Вип. 16 : Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної і Південно-Східної Європи. – Ужгород : Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – С. 140–166.
9. Зан М. П. Історіографія проблеми русинства 90-х років ХХ ст. // Carpatica – Карпати́ка. Вип. 12: Проблеми вітчизняної та зарубіжної історії. – Ужгород : Колір принт, 2001. – С. 231–249.
10. Заява Русинського науково-освітнього товариства, Закарпатського народного об'єднання русинів, Закарпатського обласного науково-культурологічного общества ім. А. Духновича, Крайового товариства подкарпатських русинів // РІО. – 2014. – 8 березня (№ 10). – С. 5.

Пропозиції

По-перше, з метою встановлення реальної етнонаціональної мозаїки українства на науковому рівні необхідно ініціювати та провести комплексні етнологічні дослідження та соціологічні опитування русинської та інших (гуцульської, верховинської, бойківської, лемківської) етноідентифікаційних маркерів населення Закарпаття.

По-друге, наступний перепис населення України варто провести з урахуванням можливої подвійної ідентичності особи (русин-українець; українець-русин). За приклад варто взяти методологічний інструментарій проведення перепису населення Польщі в 2011 році.

По-третє, русинська ідентичність повинна інституційно визнаватись у нових законодавчих документах – «Концепції державної етнонаціональної політики України» та Законі України «Про національно-культурну автономію в Україні» а також в оновленому Законі України «Про національні меншини в Україні». У цьому контексті також доречний досвід Польщі, яка чітко визнає дев'ять національних меншин (серед них – українці), чотири етнічні меншини (серед них – лемки) та одну мовну меншину кашубів. Останні під час проведення перепису 2011 року, незважаючи на власний локал-патріотизм, природно й логічно задекларували як регіональну кашубську, так і загальноетнічну польську ідентичність.

11. Кічера Н.М. Русини в етнополітиці країн Центральної та Південно-Східної Європи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути і процеси». – Чернівці, 2015. – 20 с.
12. Майборода О. «Політичне русинство». Закарпатська версія периферійного націоналізму. – К. : НаУКМА, 1999. – 25 с.
13. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / за ред. О.Г. Осауленка ; відп. за вип. Н.С. Власенко, Л.М. Стельмах. – К. : Державний комітет статистики України, 2003. – 245 с.
14. Панчук М. До питання політичного русинства [Електронний ресурс] // Віче. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1390/>
15. Президенту Чехії пану Вацлаву Гавелу гор. Прага от Председателя Республиканской партии Подкарпатской Руси Степана Ач. 15 июля 1999 года // Інформаційний листок. – 2000. – Квітень–червень. – Число 50. – С. 8.
16. Феніч В. Вперед до минулого: Закарпаття в інтелектуальних дискурсах про Україну після 1991 року // *Studium Carpatho-Ruthenorum* 2015. Штудії з карпаторусиністики 7. – Пряшів : Пряшівська універзіта в Пряшові, Інститут русинського язика і культури, 2015. – С. 70–101.

References

1. Baraban, Yu. Yake zvernennia do Kyieva naspravdi uhvalyla Zakarpatska oblasna rada shchodo statusu oblasti [What the real appeal to Kyiv approved Transcarpathian regional Council on the status of the region]. Mukachevo. Retrieved from <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/139658> [in Ukrainian].
2. Burkut, I.H. (2009). Rusynstvo: mynule I suchasnist [Ruthenianism: the past and the present]. Chernivtsi : Prut [in Ukrainian].
3. Butkevych, B. (2008). Namy pryhnobleni [They oppressed by us]. *Tyzhden – Week*, 37 (46), 24–27 [in Ukrainian].
4. Vidkryta zaiava rusynskih orhanizatsii Zakarpattia [Open application Ruthenian organizations of Transcarpathia]. *Novyny Zakarpattia – Transcarpathia News*. Retrieved from <http://www.transcarpatia.net/transcarpathia/actual/48909-vdkryta-zayava-rusynskih-organizacy-zakarpattia.html> [in Ukrainian].
5. Holdmash, P. & Holdmash, S. (2008). Istoriia respubliki Podkarpatskaia Rus [History of the Republic of Subcarpathian Ruthenia]. Uzhhorod: VAT «Patent» [in Russian].
6. Vehesha, M., Fedynets, Ch. (Eds.). (2010). Zakarpattia 1919–2009 rokiv: istoriia, polityka i kultura [Transcarpathia 1919–2009: history, politics, culture]. Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira» [in Ukrainian].
7. Panchuk, M., Voinarovych, V., Halenko, O. et al. (2008). Zakarpattia v etnopolitychnomu vymiri [Transcarpathian in ethno-political dimension]. K. : IPIEDimeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
8. Zan, M. (2002). Etnopolitychna sytuatsiia na Zakarpatti 1989 – 1991 rokiv (volia narodu chy protystoiannia elit) [Ethno-political situation in Zakarpattia 1989–1991]. *Carpatica – Karpatyka*, 16. *Politychni partii i vybory v Ukraini ta krainah Tsentralnoi i Pivdenno-Skhidnoi Yevropy – Political parties and elections in Ukraine and countries of Central and Southeastern Europe*, 140–166. Uzhhorod: Pryvatna drukarnia Romana Povcha [in Ukrainian].
9. Zan, M.P. (2001). Istiriohpafiia problemy rusynstva 90-h rokiv XX st. [Historiography problems Rusynism 90s of XX century]. *Carpatica-Karpatyka*, 12. *Problemy vitchyznianoї ta zarubizhnoi istorii. – Problems of native and foreign history*, 231–249. Uzhhorod: Kolir print [in Ukrainian].
10. Zaiava Rusynskoho naukovy-osvitnioho tovarystva, Zakartatskoho narodnoho obiednannia rusyniv, Zakartatskoho oblasnoho naukovy-kulturologichnoho obschestva im. A.Duhnovycha, Kraiovoho tovarystva podkarpatskykh rusyniv [The statement from Ruthenian scientific and educational partnership, Transcarpathian national association of Ruthenians, Transcarpathian regional scientific and cultural society of A. Duhnovich, Provincial partnership of Subcarpathian Ruthenians]. (2014). *RIO*, 10, 5 [in Ukrainian].
11. Kichera, N.M. (2015). Rusyny v etnopolitytsi ta krainah Tsentralnoi I Pivdenno-Skhidnoi Yevropy [Ruthenians in the Ethnopolitics of Central and Southeastern European Countries. – Manuscript]. Chernivtsi [in Ukrainian].
12. Maiboroda, O. (1999). «Politychne rusynstvo». Zakartatska versiia peryferiiniho natsionalizmu [«Political Ruthenianism». Transcarpathian version of the sub-nationalism]. – K.: NaUKMA [in Ukrainian].
13. Osaulenko, O.H. (Ed.). (2003). Natsionalnyi sklad naseleunia Ukrainy ta yoho movni oznaky za danymy Vseukrainskoho perepysu naseleunia 2001 roku [National composition of the population of Ukraine and its language features, according to Census 2001]. K.: DKS [in Ukrainian].
14. Panchuk, M. Do pytannia politychnoho rusynstva [On the issue of political Ruthenianism]. *Viche – Council*. Retrieved from <http://www.viche.info/journal/1390/> [in Ukrainian].
15. Prezydentu Chehii panu Vatslavu Havelu Hor. Praha ot Predsidatelia Respublikanskoi partii Podkarpatskoi Rusy Stepana Ach. 15 iulia 1999 hoda [President of the Czech Republic Mr. Vaclav Havel Gore from Chairman of the Republican Party of Carpathian Ruthenia Stepana Ach]. (2000). *Informaciinyi lystok. – Information sheet*, 50, 8 [in Russian].
16. Fenysh, V. (2015). Vpered do mynulogo: Zakarpattia v intelektualnykh dyskursah pro Ukrainu pislia 1991 roku [Forward to the past: Transcarpathia in intellectual discourses of Ukraine after 1991] *Studium Carpatho – Ruthenorum*, 7, 70–101. Priashiv: Priashivska univerzita v Priashovi, Inshtitut rusynskago yazyka i kultury [in Ukrainian].